

GÜNEL MƏLİKLİ

SİYASƏT SİYASİ MƏNAFELƏR SFERASIDIR

Siyasətin məzmunu, siyasi münasibətlər müəyyən komponentlərə malik olması ilə səciyyələnir. Həmin komponentlərdən xüsusi əhəmiyyət kəsb edənə mənafedir. Ümumiyyətlə, mənafeyin təşəkkülü insanın ictimai cəhətdən faydalı fəaliyyətə tələbatından doğur. Sosial mənafelərin həyata keçirilməsinin forması siyasi münasibətlərdir. Mənafə ictimai sistemin nisbi müstəqillik kəsb edən sferası kimi mənalanır. Siyasi mənafə mövcud cəmiyyətin sosial strukturunu təşkil edən fərdlərin, sosial təbəqə və qrupların müxtəlif səviyyədə, bu və ya digər dərəcədə dərk edilmiş mənafeyidir. Hər cür məsələnin həllinə siyasi mövqedən yanaşmanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, hadisələrin təhlili ictimai həyatın, sosial qrupların və fərdlərin mənafeyi nöqtəyi-nəzərdən reallaşdırılmalıdır. Deməli, siyasət mahiyyət etibarilə mənafelərin ifadəsi kimi çıxış etməklə onların təmin edilməsi yollarının müəyyənəşdirilməsidir. Mənafə sosial qrupların siyasi münasibətlər sferasında fəaliyyətinin müəyyən sabit istiqamətini ifadə edir. Təsadüfi deyil ki, politoloji ədəbiyyatda siyasi mənafə daim fəaliyyətdə olan başlıca və ümumi mənafə kimi dəyərləndirilir (1, 136-144.).

Sözün geniş mənasında siyasi mənafə böyük sosial qrupların öz köklü mənafelərinin siyasi hakimiyyət vasitəsilə reallaşdırılmasının obyektiv imkanlarını dərk etməsidir. Siyasi mənafə bütün hallarda ümumi xarakter kəsb edir, yəni başlıca olaraq siyasi sferada böyük sosial qrupların vəziyyətini əks etdirir. Bununla belə, siyasi sferada ümumi fərdi mənafə və ya qrup mənafeləri də mövcuddur. Bütövlükdə siyasi münasibətlər kimi siyasi mənafelərin özü də çoxcəhətli siyasi dəyərlərə nüfuz etmək qabiliyyətinə malikdir.

Mənafə daim hər cür davranışın, insanların həyat fəaliyyətinin bütün sferalarının əsas hərəkətverici qüvvəsi kimi çıxış edir.

Mənafə çoxcəhətli mahiyyət daşıyır. Mənafelərin hamısı heç də siyasi xarakter kəsb etmir, başqa sözlə siyasət sferasına aid deyildir. Bununla belə fərdlərin və sosial qrupların fəaliyyətinin əsasını təşkil edən mənafelər çox zaman siyasi mənafə kimi çıxış edir. Mənafə öz-özlüyündə siyasi hadisələrə deyil, digər hadisələrə yönəlsə, belə halda onların həyata keçirilməsi üçün siyasi hakimiyyətdən istifadə etmək tələb olunur (2, 64).

Mövcud sosial münasibətlərdə bir qayda olaraq aparıcı sosial qrupların mənafeləri ifadə olunur. Siyasət sferası cəmiyyət üzvlərinin qarşılıqlı münasibəti və fəaliyyətinin sosial məkanıdır. Bu cür fəaliyyətin reallaşdırılmasının özünəməxsus forması ilk öncə siyasi təsisatlardır. Cəmiyyətin siyasi sisteminin fəaliyyətini təmin edən başlıca siyasi təsisat dövlət və onun orqanlarıdır.

Əhəmiyyətli siyasi təsisat olmaq etibarilə siyasi partiyalar, siyasi hərəkatlar və s. də cəmiyyətin siyasi sisteminin komponentləri kimi səciyyələnir. Digər təsisatlardan fərqli olaraq siyasi təsisatlar məhz siyasi münasibətlər sferasında fəaliyyət göstərir, cəmiyyətdə hakimiyyətin həyata keçirilməsini reallaşdırır, müxtəlif mənafelərin uzlaşdırılmasına, təzahür edən siyasi münaqişələrin yox edilməsinə səy göstərir. Nəticə etibarilə siyasi cəmiyyət siyasi sistem kimi təşkil edilir və fəaliyyət göstərir.

Siyasi mənafelər şəxsi, ictimai, peşə və digər mənafelərdən fərqli olaraq müəyyən spesifik cəhətləri ifadə edir. Belə ki, siyasi münasibətlər ilk öncə iqtisadi münasibətlər sferasında təşəkkül tapır, eyni zamanda, maddi sferaya münasibətdə fəal rol oynayır. Çünki müxtəlif tarixi məkanlarda maddi-iqtisadi bazisdə bir neçə inkişaf meyli təzahür

Tarix və onun problemləri, №1-2 2009

edir. Siyasi mənafe məhz siyasi fəaliyyət və davranışın məqsədyönlü, şüurlu seçilən yönümünü əks etdirir.

Siyasi mənafeyi səciyyələndirən digər cəhət bundan ibarətdir ki, o hakimiyyət münasibətlərinin üzə çıxarılmasıdır. Əgər ictimai siniflər mövcud olmasaydı, siyasi mənafeyi şərtləndirən şərait də təşəkkül tapmazdı. Siyasi mənafeyi fərqləndirən xüsusiyyətlərdən biri də onun ziddiyyətli, mürəkkəb təbiətə malik olmasıdır. Digər spesifik cəhət odur ki, siyasi mənafeyin məzmunu sosial siniflərin siyasi fəallığı nəticəsində, onların mənafeələrinin qarşılıqlı fəaliyyəti sayəsində formalaşır. Nəhayət, sosial qrupların, təbəqələrin siyasi mənafeələri dövlətin siyasi mənafeyi ilə üst-üstə düşməyə bilər. Lakin çoxmillətli cəmiyyətdə millət bir qayda olaraq siyasətin subyekti kimi çıxış etdiyi üçün, siyasi mənafe daim milli xüsusiyyətlər kəsb edir. Bu nöqtəyi-nəzərdən çoxmillətli cəmiyyətdə neqativ hadisələr müxtəlif siniflərin, sosial qrupların və təbəqələrin siyasi mənafeələrinin ifadəsi kimi səciyyələnir (3, 411).

Məlum olduğu kimi, siyasi münasibətlər cəmiyyət üzvləri arasında ümumi mənafe ilə şərtlənən qarşılıqlı fəaliyyətdir. Hər bir siyasi münasibət onda iştirak edən subyektlərin rolunu müəyyənləşdirir. Bu subyektlərdən hər biri davranışın sabit stereotipinə uyğun gələ bilər. Sosial-siyasi rolların əhəmiyyəti, onları icra edən subyektlərin təsiri müxtəlifdir. Bu mənada qeyd etmək olar ki, siyasi münasibətlər çərçivəsində hər bir rol müəyyən siyasi nüfuza uyğun gəlir. Real siyasi münasibətlərin formalaşması və inkişafında siyasi həyatın iştirakçıları müxtəlif rol oynayırlar.

Siyasi münasibətlərin və eləcə də siyasi əlaqələrin formalaşmasının əsasında insanların mənafeyi durur. Bu mənafeyin reallaşması üçün birləşən vətəndaşlar müxtəlif assosiasiyalar yaradır, siyasi fəaliyyətin müəyyən qaydalarını işləyib hazırlayırlar. Beləliklə, siyasi mənafeələr dərk edilmiş tələbatın ifadəsi olmaq etibarilə siyasi münasibətlərin fəaliyyətinin köklü amili kimi çıxış edirlər.

İnsanların kütləvi mənafeələrinin xarakteri siyasi münasibətlərin vəziyyətinin çox mühüm göstəricisidir. Buna görə də, real siyasi münasibətlərin konkret təhlili üçün başlıca ictimai qrupların həyatı mənafeələrini, bu və ya digər məqamda onların dəyişilməsi xarakterini, inkişafının ehtimal olunan meyllərini dəqiq bilmək zəruridir.

Müxtəlif tarixi zamanlarda cəmiyyət üzvlərinin bu və ya digər mənafeələri əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Öz siyasi rəğbətinə və sərvət yönümünə görə onlar müxtəlif siyasi təşkilatlara, siyasi təsisatlara və siyasi hərəkatlara cəlb olunurlar. Demokratik siyasi rejimlərdə siyasi plüralizmin mövcudluğunu nəzərə alaraq həmin rejimlərdə ayrı-ayrı insan birliklərinin geniş mənzərəsini müşahidə etmək mümkündür. Həmin birliklərin hər birinə digərlərindən fərqli siyasi mənafeələr və bu mənafeələrlə şərtlənən rəğbət və oriyentasiya xasdır (4, 114).

Sosial qrupların və təbəqələrin çoxistiqamətli mürəkkəb fəaliyyət prosesini səciyyələndirən mühüm amillərdən biri ayrı-ayrı mənafeələri ümumiləşdirməkdən və bu zəmində elə fəaliyyət xətti işləyib hazırlamaqdan ibarətdir ki, bütün mənafe subyektlərini qane etsin. Siyasi mənafe siyasətin subyektlərinin təbii xüsusiyyəti olmaqla sosial gərəkliyə fəal dəyişdirici münasibətin əhəmiyyətli təəcəssümü kimi mənalənir. Siyasi münasibətlər subyektlərin qarşılıqlı siyasi fəaliyyəti nəticəsində formalaşır, onların məhsulu kimi səciyyələnir.

Böyük alman filosofu Hegel ictimai həyatın bütün sferalarında mənafeyin əhəmiyyətini sərrast ifadə edərək yazırdı: «Tarixə yaxından nəzər salınması bizi inandırır ki, insanların fəaliyyəti onların tələbatlarından, cəhdlərindən, onların mənafeələrindən irəli gəlir». Əlbəttə, belə bir reallığı diqqətdən yayınmaq olmaz ki, insanların öz fəaliyyətini dəyərləndirməsi prosesində təbii olaraq onların tələbatları təşəkkül tapır. Tələbat isə öz növbəsində müxtəlif mənafeələrin təzahürünü şərtləndirir. *Mənafe insanların həyatının*

xarakterini və istiqamətini müəyyən edən təhrikedici qüvvə kimi çıxış edir və öz təbiətinə görə obyektiv xarakterə malikdir (5, 121). Tələbat davranışın daxili amilidir. Fərdlərin öz siyasi mənafeyinə və tələbatına uyğun olaraq cəlb edildikləri siyasi təsisatlar və siyasi hərəkət birbaşa təşəkkül tapır. Əlbəttə, bu cəhət hər şeydən əvvəl, vətəndaşların təmsil edildiyi sosial qrupların (böyük və ya kiçik) obyektiv statusu (vəziyyəti) ilə əlaqədardır. Mövcud mənafe və tələbatın təşəkkülü və formalaşması prosesi çox mürəkkəb və ziddiyyətlidir. Onların təşəkkülü ancaq bu və ya digər obyektiv amilin təsiri ilə şərtlənmir, eləcə də müəyyən sosial-psixoloji səbəblərlə bağlıdır.

Siyasi praktika təsdiqləyir ki, fərdlərin, sosial təbəqə və qrupların siyasi mənafeələrinin reallaşması ona bilavasitə xas olan bir-birinə zidd, lakin biri digərini şərtləndirən iki başlıca meylin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur: konkret mənafeyin daşıyıcısı özü-nə xas olan siyasi tələbatını təmin etməyə yönələn siyasi cəhətdən özünü təsdiqləyən meyli və siyasi mənafeyin subyektinin müxtəlif obyektiv imkanları reallaşdıran seçim oriyentasiyasını əks etdirən tarixi yaradıcılıq meyli. Buradan belə qənaətə gəlmək olar ki, siyasi mənafeyin təmin edilməsi onun subyektinin siyasi fəallığı təzahür etmədən qeyri-mümkündür.

Cəmiyyət üzvləri arasında siyasi münasibətlər birbaşa onların siyasi mənafeələrinin təsiri sayfəsində təşəkkül tapır və inkişaf edir. Ancaq formalaşmaqda olan siyasi münasibətlər subyektin bu və ya digər mənafeyini doğurur. Həmin mənafeyin konkret məzmunu real surətdə təzahür edən siyasi münasibətlərin məzmunu ilə bilavasitə şərtlənir.

İnsanların siyasi mənafeyinin təşəkkülü və inkişafına siyasi həyatın başlıca məzmununu təşkil edən siyasi fəaliyyət xüsusi təsir göstərir. Siyasi fəaliyyət siyasətin subyektinin müxtəlif mənafeələrinin inteqrasiyasına istiqamətlənir, insanların həyat fəaliyyəti sisteminə çox əhəmiyyətli təsiri ilə səciyyələnir. Siyasi fəaliyyətin obyektinə siyasi dəyərlər, siyasi təsisatlar, cəmiyyətin siyasi sisteminin komponentləri və s. daxildir. Siyasi fəaliyyətin subyekti isə fəal, yetkin ictimai qüvvə kimi çıxış edir. Cəmiyyət üzvlərinin siyasi fəaliyyətə meyl etməsi tamamilə təbii və qanunauyğun haldır. Belə meyl, müəyyən amillərlə, xüsusilə mənafe və tələbatdan doğur. ABŞ politoloqu H.Lassuell şəxsiyyətin siyasi fəaliyyətini müəyyənləşdirən aşağıdakı səbəblərin mövcudluğunu iddia edir:

1. Praqmatik səbəb. 2. Tarixi proseslərə cəlb olunmaq arzusunu şərtləndirən səbəb. 3. Təmənnsiz səbəb. Qrup mənafeələrindən irəli gələn səbəb. 5. Təmənnaı səbəb.

Siyasi subyektlərin qarşılıqlı fəaliyyəti iki başlıca səviyyədə həyata keçirilir: a) rəqabət, mübarizə, qarşıdurma; b) əməkdaşlıq, qarşılıqlı yardım, kooperasiya.

Siyasi mübarizə siyasətin subyektlərinin bir-birinə qarşı ikitərəfli münasibətini səciyyələndirir. Siyasi mübarizə siyasətin ən əhəmiyyətli hərəkətverici qüvvəsi olmaqla, siyasi hadisələrin gedişini və siyasi həyatın inkişafını bilavasitə müəyyən edir.

Siyasi əməkdaşlıq siyasətin bəzi subyektlərinin digərlərinə qarşı mübarizədə qarşılıqlı yardım və bir-birini müdafiə etməsi kimi çıxış edir. O, ümumi məqsədlərə malik olan və öz qüvvələrini onun əldə edilməsi naminə birləşdirməyə çalışan subyektlərin qarşıdurma üzərində üstünlüyünü təmin edir. Siyasi subyektlərin qarşılıqlı fəaliyyətinin belə növü sayəsində onların nəticəli fəaliyyətə və qarşılıqlı təhlükəsizliyə istiqamətlənən qabiliyyəti yüksəlir.

Cəmiyyətin bütün siyasi həyatı əməkdaşlıq münasibətlərindən və müxtəlif sosial qüvvələrin mübarizəsindən qidalanır. Sosiumun təkamül inkişafının əsasını əməkdaşlıq münasibətlərinin rəqabət və mübarizə münasibətləri üzərində üstünlüyü təşkil edir. İctimai sarsıntılar dövründə siyasi münasibətlər münasibətli qarşılıqlı münasibətlərin fəvqündə durur, öz üstünlüyünü təzahür etdirir. Siyasi həyatın normasını siyasi münasibətlərin elə vəziyyəti təşkil edir ki, belə halda konsensus (razılıq) əsasında qarşılıqlı

fəaliyyət müəyyənəddici amil kimi çıxış edir və münaqişəli tərəflərin mənafelərinin uzlaşmasına istiqamətlənir.

Siyasi mənafə və tələbatın məzmununun təhlili baxımından siyasi münasibətlərin strukturunun açıqlanması da vacibdir. Siyasi münasibətlərin strukturunun müəyyənləşdirilməsi üçün aşağıdakıların aydınlaşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir:

a) siyasi münasibətlərin daşıyıcısı, subyektlər; b) siyasi fəaliyyətin məzmunu; v) siyasi həyatın iştirakçılarının hakimiyyət səlahiyyətlərinin həcmi.

Subyektlərin xüsusiyyətlərindən çıxış edərək siyasi münasibətləri ictimai qruplar və təbəqələr arasındakı münasibətlərə, şəxsiyyətlərarası münasibətlərə və eləcə də siyasi təsisatlar arasındakı münasibətlərə ayırmaq olar. Siyasi təsisatlar arasındakı münasibətlərdə dövlətlərarası (xarici siyasi) münasibətlər, dövlət orqanları arasında, partiyalar arasında, həmçinin partiyalarla ictimai təşkilatlar, dövlət və partiyalar arasındakı və s. münasibətlər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Fəaliyyətin məzmununa görə aşağıdakı siyasi münasibətlər fərqləndirilir: rəhbərlik-təbəçilik münasibətləri (bu bəzən məqsədə yönələn münasibət kimi müəyyənləşdirilir), hökmranlıq-təbəçilik (müəyyənəddici münasibətlər), idarəetmə münasibətləri (koordinasiya, subordinasiya), eləcə də loyal, dəstəkləyici və digər münasibətlər. Real praktikada siyasi həyatın iştirakçılarının çoxcəhətli fəaliyyəti nəticəsində təşəkkül tapan, siyasi münasibətlərin mürəkkəb kombinasiyaya malik struktur formalarına rast gəlinir.

Hakimiyyət səlahiyyətlərinin həcmindən çıxış edərək münasibətləri horizontal, başqa sözlə təsisatlar və təşkilatlar arasındakı münasibətlərə və həmçinin, vertikal – rəhbərlik edən və tabelikdə olan orqanlar arasındakı münasibətlərə ayırmaq olar. Sonuncu halda siyasi münasibətlər özünəməxsus hakimiyyət «pilləkani» təsiri bağışlayan iyerarxiyalı xarakter daşıyır.

Politoloji ədəbiyyatda siyasi münasibətlərin spesifik növlərinin müəyyənləşdirilməsinin digər meyarlarına da rast gəlmək olur. Məsələn, siyasi həyat sahəsi üzrə (ideoloji, sosial-psixoloji, informasiya xarakterli), mükəmməl üsul və qaydalar əsasında (formal, rəsmi qeyd olunan və qeyri formal) və s. baxımdan müəyyənləşdirilən siyasi münasibətlər növləri də mövcuddur. Nəzərdən keçirdiyimiz siyasi münasibətlərin bütün növlərinin spesifikliyi bundan ibarətdir ki, onlar siyasi subyektlər arasındakı qarşılıqlı əlaqəni hakimiyyət münasibətləri vasitəsilə ifadə edirlər.

Yadda saxlamaq lazımdır ki, siyasi münasibətlərin subyektlərinin inkişafı, yetkinliyi, yüksək siyasi mədəniyyəti yalnız siyasi tələbatda deyil və həmçinin bu tələbatın reallaşmasına yönələn siyasi fəaliyyətdə üzə çıxır və bir qayda olaraq yeni siyasi tələbat və mənafeyin təzahürünə istiqamətlənir. Yürütdüyümüz mülahizələrdən birmənalı olaraq belə qənaətə gəlmək olar ki, siyasət sferası bütövlükdə siyasi mənafələr aləmi kimi səciyyələnir.

Qeyd etmək lazımdır ki, vətəndaşların siyasi mənafeyi onların həyat fəaliyyətinin şəraiti və mövcud sosial münasibətlər sistemində vəziyyəti, yeri və rolu ilə şərtlənir, siyasi mənafə siyasi subyektlərin obyektiv təzahürü kimi səciyyələnməklə obyektiv təbiətə malikdir, obyektiv təbiətə malik olan siyasi mənafə və siyasi tələbatın özü sosial qrupların və təbəqələrin, milli birliyin və s. mövcud münasibətlərdə, xüsusilə hakimiyyət münasibətlərində öz vəziyyətini qəti şəkildə reallaşdırmaq üçün çox zəruridir. Subyektin bu və ya digər siyasi mənafeyinin məzmununu təşkil edən siyasi dəyər həmin subyektin şüurunun məhsulu deyildir, yalnız onun real siyasi gerçəkliyə obyektiv münasibətinin məqamıdır.

Cəmiyyətimizin indiki keçid dövründə sosial subyektlərin öz siyasi mənafələrini dərk etmələri problemi ictimai inkişafımızın ən zəruri tələblərindəndir. Çünki iqtisadi, sosial və mədəni sferaların *təkmilləşdirilməsi, ahəngdar inkişafı demokratik prinsiplərlə*

bilavasitə əlaqəlidir. Demokratiyanın bərqərar olması isə bütün cəmiyyət üzvlərinin köklü siyasi mənafeələrinin təzahürü kimi mənalandır.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Шпенглер О. Закат Европы. Т.2. М., 1998.
- 2.Баталов Э. Политическая культура современного американского общества. М., 1992.
- 3.Нибиш Р. Конфликт между индивидом и общественной нравственностью. / Мораль в политике. Хрестоматия. М. 2004.
- 4.Абульгасан А. Демократия. Наличная и должная. Б., 2005.
- 5.Məcid Əfəndiyev. Siyasi elmin əsasları. B., 2008.

ГЮНЕЛЬ МЕЛИКЛИ

ПОЛИТИКА СФЕРА ПОЛИТИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСОВ

В статье политика рассматривается как сфера политических интересов. В связи с этим дается сравнительный анализ понятий политических отношений и интересов, в том числе выясняется сущность политической потребности и политической деятельности. Автор также уделяет внимание на структуру политических отношений. Автор пытается открыть суть политических интересов и влияющих на него факторов.

GUNEL MELIKLI

THE POLICY IS THE SPHERE OF POLITICAL BENEFITS

In the article policy is analysed as the sphere of political benefits. The comparative analyses of the concepts of political benefits and political relations are analysed and the contest of concepts of political activity, and political needs are analysed as well. The author also pays special attention to the structure of political relations and the factors that determine this structure. At the same time in the article the author tries to determine the political activity which seriously influences to the context of political benefit and behaviour as well.

Rəyçilər: f.e.n. M.Əfəndiyev, t.e.d.R.C.Süleymanov.

BDU-nun Politologiya və sosiologiya kafedrasının 13 noyabr 2008-ci il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol № 05).